

Yayın Geliş Tarihi : 31.10.2018
Yayın Kabul Tarihi : 29.12.2018
Online Yayın Tarihi : 09.01.2019
Doi: 10.24988/deuibf.2018332804

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt:33, Sayı:2, Yıl:2018, ss.623-655

Bir İktidar Aracı Olarak Dış Yardım Ve Dış Borçlar: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Türkiye'nin Dış Borçlanma / Borçlandırılma Serüveni

Begüm KORKMAZ¹ Sibel AYBARÇ²

Öz

İnsanlık tarihi boyunca iktidar olgusu, farklı koşullara göre değişim göstermiştir. Tarım toplumlarında toprak sahibi olmak iktidar göstergesi kabul edilip, askeri güç kullanımını - savaşı- gerektirmekte iken, Sanayi Devrimi sonrası toplumlarda iktidar göstergesi makineleşmeye evrilerek, ekonomik güç gerektirmiştir. Söz konusu dönemde askeri güç kullanılarak çözülemeyecek sorunlar (hammadde temini, fazla üretimin satılabilmesi gibi) gündeme gelmiştir. Toplumsal gelişim süreci, üretim fazlasının satılabilmesi için tüketim toplumu oluşturulmasından savaş sonrası insani ilişkilere kadar oldukça farklı amaçlarla kaynak aktarımını beraberinde getirmiştir. Yardım şeklinde başlayan kaynak aktarımı, özellikle gelişmekte olan ülkeleri zamanla borç sarmalına sürüklemiştir. Çalışma, gelişmekte olan ülkelere kullanılan dış yardım/borçların niteliğinin ülkelerin ekonomik ve politik bağımsızlıkları üzerindeki önemini, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'si ekseninde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Dış Yardım, Dış Borç, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye.

Jel Sınıflandırma Kodları: H63,H77, H81

External Assistance and External Debts as a Power Tool: External Borrowing / Indebted Adventure of Turkey from the Ottoman Empire to Today

Abstract

The power phenomenon has changed according to different conditions throughout human history. While landownership in agricultural societies was accepted as a sign of power and required the use of military force, in the post-Industrial Revolution societies the power indicator evolved into mechanization and required economic power. In the said period, problems that could not be solved by using military power (such as raw material procurement, production of excess production etc.) came into question. The process of social development has led to the transfer of resources for different purposes, from the creation of a consumption society to the sale of surplus production to post-war human relations. The transfer of resources, which started in the form of assistance, has led especially the developing countries to the debt spiral in time. The study examines the importance of the nature of the foreign aid/debts used in developing countries on the economic and political independence of the countries, from Ottoman to present day Turkey.

Keywords: Power, External Assistance, External Debt, Ottoman Empire, Turkey.

Jel Codes: H63,H77, H81

¹ YÖK Doktora Bursiyeri, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Maliye Bölümü, bgm_sab@hotmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Maliye Bölümü, sibel.aybarc@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

Russell, “İktidar” eserinde “*fizik bilimi için enerji ne ise sosyoloji için de iktidar odur* (Russell, 1990: 12)” diyerek enerji ile iktidar arasında analogi kurmuştur. Fizik biliminin temeli olan “Enerjinin Korunumu Yasası”na göre, varolan enerji hiçbir şekilde yok olmamakta, yalnızca şekil değiştirmektedir. Örneğin, hidroelektrik santraller, kinetik enerjinin elektrik enerjisine dönüştüğü yerler iken, bitkiler ışık enerjisini kimyasal enerjiye dönüştüren canlılardır. Bu bağlamda iktidar³ hiçbir şekilde yok olmayan, ancak şekil değiştiren bir olgu olarak algılanmaktadır. Örneğin, bir kişi ya da grubun sahip olduğu ekonomik iktidar, bir askeri iktidara ya da düşünce iktidarına dönüşebilirken, diğer yandan bir siyasi iktidar da ekonomik iktidara ya da askeri iktidara dönüşebilmektedir.

İktidarı hiçbir şekilde yok olmayan, ancak şekil değiştiren bir enerji olarak algıladığımız noktada, devlete ve topluma dair her türlü analiz bir şekilde iktidar kavramı çerçevesinde şekillenmektedir. Söz konusu paradigma ile dış yardımlar ve dış borçların, iktidar kavramı çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi de mümkündür.

Günümüz dünyasında dış yardım ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Söz konusu durum, genellikle gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerinden (iç tasarrufların yetersizliği, döviz yetersizliği, bütçe açıkları, yetersiz büyüme, borç röfinansmanı, borç ertelemeleri, ekonomik krizler, savurganlık vb.) kaynaklanmaktadır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler, genellikle iç kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda dış borçlanmaya başvurmaktadır. Öte yandan, dış yardım ve dış borç veren ülkelerin de gelişmekte olan ülkelere sağladıkları dış kaynak karşılığında, söz konusu ülkelere bir takım isteklerde

³ Canetti’ ye göre “*güç kendisine zaman tanıdığı anda iktidar haline gelmektedir, ancak kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç, çıplak güç haline geri dönmektedir. İktidar daha genel kabul görmekte ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işlemektedir; iktidar çok daha fazlasını içermekte, ancak güce göre daha az dinamik bir yapıya sahiptir.*” (bkz. Canetti, 2017). Ancak Türkçe literatürde yer alan iktidar kavramı ile İngilizce literatürde yer alan güç (power) kavramı eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, iktidar ve güç kavramları -literatürde anlam karmaşasına neden olmaması adına- birbirine kullanılabilirlerdir.

bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kreditorlerin dış yardım ve borçları bir iktidar aracı olarak kullandıkları ve kaynak ihtiyacı olan ülkeleri, genellikle “tüketime ve savaş finansmanına yönelik” yardımlar ve krediler aracılığıyla kendilerine bağımlı kılmaya çalıştıkları söylenebilir. ABD’nin “Marshall Planı” çerçevesindeki uygulamaları, bu duruma örnek gösterilebilir. Söz konusu Plan, tüketimi teşvik ederek, insanların yaşam biçimlerini ve alışveriş alışkanlıklarını değiştirmeyi amaçladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Toplumlara bir “tüketim toplumu” haline dönüşmesinde, bu sürecin etkili olduğu bilinmektedir.

Literatürde, dış yardım ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanılmasına yönelik farklı bakış açıları içeren çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Kök ve Çetin (2012), çalışmalarında borç veren ülkelerin verdikleri borçları, borçlu ülke üzerinde bir tür baskı aracı olarak kullandıklarını ileri sürmüşlerdir (Kök ve Çetin, 2012: x). Perkins (2015), çalışmasında ABD’nin geri kalmış ülkeleri kazanma, ele geçirme mekanizmasını dış yardım ve dış borç ekseninde anlatmaktadır. Geri kalmış ülkelere verilen krediler doğrultusunda, “enerji santralleri, sanayi alanları, limanlar, dev havayolları” gibi yapılar yaptırılarak, ülkelerin nasıl büyük miktarda borca maruz bırakıldığını vurgulamaktadır (Perkins, 2015: x). Lazzarato (2015), çalışmasında borç ilişkisi temelinde Nietzsche, Marx, Guattari’yi farklı bakış açısıyla ele alarak, borçların bir iktidar aracı olarak nasıl algılandığını ve işletildiğini tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmaların geneli, dış yardım ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanıldığını kabul etmiş ve söz konusu durum kapitalizmin doğası ile ilişkilendirilmiştir (Lazzarato, 2015: x). Bu çalışmada ise borçlanmanın niteliğine vurgu yapılmaktadır.

Literatürden hareketle çalışmada, gelişmiş ülkeler ya da uluslararası mali kuruluşlar tarafından kullanılan dış yardım ve dış borçların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve siyasi bağımsızlıkları üzerinde meydana getirdiği etkiyi vurgulanmaktadır. Nitekim, gelişmekte olan ülkeler için dış yardım ve dış borç kullanımı ekonomik kalkınma planlamasından yasal kurumsal düzenlemelere değin geniş bir yelpazede önemli arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada yer alan örnek olaylar, mümkün olduğunca objektif bakış açısıyla yorumlarak, hipotez nitel veri

analiz ile ispatlanmaya çalışılacaktır. Çalışma, iktidar, dış yardım, dış borç kavramları çerçevesinde özellikle gelişmiş ülkelerin borç verme nedenlerini tarihi uygulamalarla ele almakta ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine değin kullanılan dış yardım ve dış borç sonrasında meydana gelen ekonomik, politik ve sosyo-kültürel değişiklikleri ortaya koymaktadır.

2. İKTİDAR - DIŞ YARDIM - DIŞ BORÇ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanlık tarihi boyunca iktidar, dış yardım ve dış borç kavramları birbirleriyle etkileşim halinde süre gelmiştir. Bu noktadan hareketle söz konusu unsurların kavramsal çerçevede ele alınması ve aralarındaki ilişkinin ön plana çıkarılması önem arz etmektedir.

2.1. İktidar Kavramı

Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda önemli yeri olan “*iktidar*” kavramının literatürde genel kabul görmüş net bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok araştırmacı, iktidar kavramını çok yönlü ve farklı biçimlerde ele almaktadır. Russell'e (1976) göre iktidar, “*alınması düşünülen sonuçların ürünü*” olarak tanımlanmakta ve “*şiddet*”, “*ödül-ceza*”, “*eğitim - ikna*” yöntemi olmak üzere üç tür iktidar aracı bulunmaktadır (Russell, 1976: 44). Ashley'e (1984) göre güç, bir taraftan “*diğer aktörleri etkileme kapasitesine sahip olma*”, diğer taraftan “*söz konusu yeteneklere sahip taraf olarak başlı başına bir güç olma*” anlamına gelmektedir (Ashley, 1984:272). Nye'ye (2004) göre güç, “*istediğini elde etme yeteneği*” ve “*başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuç doğrultusunda etkileyebilme kapasitesi*” anlamına gelmektedir. Başkalarının davranışlarını etkilemenin üç yolu bulunmaktadır (Nye, 2004: x): a) “*tehdit ile zorla yaptırmak*”; b) “*yapılacak yardımlarla onları uyarmak*”; c) “*yapılmasını istediğin şeyi, onların da istemelerini sağlayabilmek için işbirliği içerisine girip, kendine çekmektir*”.

Ülkelerarası düzeyde güç kullanımına bakıldığında, A ülkesi ile B ülkesi arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. A ülkesi, B ülkesini “*X'i yaparak*”, “*X'i yapmaya devam ederek*” ya da “*X'i yapmayarak*” etkilemeye çalışmaktadır. Bu

bağlamda bazı hükümetler ve politikacılar, prestij sağlama, hammadde temini ve ittifak kurma gibi amaçlar doğrultusunda finansal gücü bir araç olarak kullanmaktadır. A ülkesi, söz konusu amaçlara ulaşmak için B ülkesine iknadan tehdide, ödülünden gerçek güç kullanımına kadar çeşitli teknikler uygulamaktadır (Jablonsky, 1997: 37). Çağımızın uluslararası sisteminde güç olgusu, “sert güç”, “yumuşak güç” ve “akıllı güç” türleri perspektifinden ele alınarak, incelenmektedir (Aydoğan, 2011: 3-5).

2.1.1. Sert Güç (Hard Power)

Sert güç, “A ülkesinin ekonomik ve askeri koşullarına bağlı olarak B ülkesinin davranışlarını değiştirebilme yeteneğine sahip olması”nı ifade etmektedir. Sert gücün kullanılmasında bir takım “teşviklere (havuç)” veya “tehditlere / yaptırımlara (sopa)” başvurulmaktadır. Bu açıdan sahip olunan askeri ve ekonomik güç unsurları diğer aktörler üzerinde “egemenlik kurmak” ya da “onların davranışları üzerinde değişikliğe yol açmak” amacıyla bir çıkar aracı olarak kullanılmaktadır (Nye, 2004: x).

Aktörler üzerinde sert güç kullanımı, “askeri” ve “ekonomik” olanaklarla mümkün olup, bunlar arasında da birbirlerini destekleyici sıkı bağ bulunmaktadır. Bu açıdan bir ülkenin askeri gücünün ekonomik gücüyle, ekonomik gücünün de askeri gücüyle doğru orantılı olması istenmektedir (Kenndy, 1996: 635-636).

2.1.2. Yumuşak Güç (Soft Power)

Nye (1990) tarafından ortaya atılan “yumuşak güç” kavramı, “başkalarına cezbedip, etkileyerek; onları ikna ederek, hedeflerinizi benimsemelerini sağlayarak istediğinize ulaşma becerisi (Çağlar, 2012: 3)” şeklinde tanımlanmaktadır. Kavram öz itibarıyla, “eğer benim istediğim şeyi senin isteyebilmeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi gerçekleştirmek için seni zorlamama gerek kalmaz (Pınar, 2017: 258)” felsefesine dayanmaktadır. Lee'ye göre her ülke, sahip olduğu (imgeler, teoriler, eğitim, kültür, gelenekler gibi) bir takım yumuşak güç kaynakları ile yumuşak güç stratejileri benimsemektedir (Lee, 2009: 217).

Tablo-1: Yumuşak Güç Stratejileri ve Uygulanma Şekilleri

Yumuşak Güç Stratejileri	Uygulanma Şekilleri
Ülkelerin güvenlik ortamlarını iyileştirmek amacıyla kendi kendilerine imaj yaratmaları ya da diğerlerini manipüle etme ortamının oluşturulması	Bu stratejinin tipik örneği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya ve Almanya'nın imajlarını düzeltmek amacıyla "barışçıl politikalar" izlemeleridir.
Diğerlerinin imajına zarar verme	Bu stratejinin tipik örneği, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni "Düşman İmparatorluğu", Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "Şeytan Üçgeni" olarak adlandırmasıdır.
Ağ etkisi stratejisi	Bu stratejinin en önemli unsuru "belirli standartları" ve "davranışsal kodları" dış ortamda yaymak ve benimsetmektir. Bu stratejinin amacı; standartlara, normlara, kurallara veya kurumlara alışkın olan ülkeleri, şirketleri ve çıkar gruplarını destekleyen bir dış ortamın oluşturulmasıdır. Bu stratejinin tipik örneği, ABD'nin İngilizce dilini evrenselleştirmesidir.
Durumsal değişimi hızlandırma	Bu strateji hedef alınmış ülkenin bir krizden ya da ekonomik açıdan istikrarsız bir dönemden geçtiği yıllarda uygulanmaktadır. Bu stratejinin tipik örneği, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) tarafından gelişmekte olan ülkelere uygulamaya konulan politikalarıdır.
Kahraman ve ünlülerin kullanılması	Bu stratejide kahramanlar ve ünlüler, kimi zaman hükümetleriyle işbirliği içinde, kimi zaman da bağımsız olarak hareket ederek, evrensel rol model haline getirilmekte ya da kendi ülkeleri içinde gurur kaynağı olarak ön plana çıkarılıp, "milliyetçilik duygusu" aşılanmaktadır.

Not: Yazarlar tarafından tablo şeklinde hazırlanmıştır.

Kaynak: Lee, 2009: 217.

Bir ülkenin yumuşak gücü, "ekonomik ve finansal kapasitesi, rekabet kapasitesi, demokrasisi, refahı, kültürü, insana vermiş olduğu değeri, teknolojik altyapısı, kendini karşı tarafa ifade edebilmesi" gibi yeteneklerinin toplamından

oluşmaktadır. Bu yeteneklere sahip olan ülke “*hikayesine kulak kabartılan*” bir ülke haline gelmekte, her alanda örnek alınmaya başlamaktadır (Sandıklı, 2014: 190). Bu konumdaki ülkenin sahip olduğu yetenekleri diğer deyişle, yumuşak gücünü, bir araç olarak kullandığı ve diğer aktörleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği söylenebilir.

Yumuşak gücün “*kültür*”, “*siyasi değerler*”, “*dış politika*” olmak üzere üç temel kaynağı (Nye, x: 30) ve iki farklı kapasitesi bulunmaktadır. Kapasitelerden ilki, “*cazip kılma ve baştan çıkarma kapasitesi*”dir. Bu kapasiteye, ABD filmleri ve televizyonu örnek olarak verilebilir. İkincisi ise “*ideoloji kurma kapasitesi*”dir. Demokrasi kavramı ise söz konusu ikinci kapasitenin önemli bir parçasıdır (Noya, 2005: 4). Söz konusu şartlar dikkate alındığında, herhangi bir ülkenin yumuşak gücünün ölçülmesi zor olmasına rağmen, ABD, “*yumuşak güç lideri*” olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalathil, 2011: 2).

2.1.3. Akıllı Güç (Smart Power)

Akıllı güç kavramı, “*sert ve yumuşak gücün elde edilmek istenen hedefler doğrultusunda başarılı bir şekilde kombinasyonu, bir sentezi* (Armitage ve Nye, 2007: 7)” olarak tanımlanmaktadır. Akıllı güç kullanımında eldeki tüm kaynaklar biraraya getirilerek, karşı taraf önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda yönlendirilmektedir. Akıllı gücün temel dayanağı, “*Eğer benim istediğimi şeyi, sizin istemenizi sağlarsam, size bunu yaptırabilmek için sopa ya da havuç kullanmama gerek kalmaz* (Çağlar, 2012: 2)” felsefesidir.

Bir ülkenin uluslararası ilişkiler boyutunda adaletsiz sert güç kullanımı, yumuşak gücüne zarar vermektedir. Bu nedenle devletlerin yumuşak güç kullanımı esasında askeri ve ekonomik güç unsurlarını diğer bir deyişle, sert güç kullanımını dengelemektedir (Bollier, 2003: 17).

2.2. Dış Yardım Kavramı

Dış yardımların bir iktidar aracı olarak kullanıldığı tarihsel açıdan bilinse de konu, üzerinde yeni yeni düşünme ve tartışma ortamı bulmuştur. Bunun nedeni “*yardım*” kavramı üzerinde tam olarak görüş birliğinin sağlanamamış olmasıdır.

Literatürde en yaygın kullanılan dış yardım tanımı, Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee-DAC) tarafından yapılan “*devletler, yerel yönetimler ve diğer idari kurumlar gibi resmi organizasyonlar tarafından ekonomik kalkınmayı sağlamak, gelişmekte olan ülkelere refah seviyesini artırmak için bir başka ülkeye, sivil toplum kuruluşlarına ve uluslararası örgütlere en az % 25’i hibe şeklinde verilen resmi kalkınma yardımlarıdır.*” şeklinde yapılan tanımdır (OECD, 2008: 6-7).

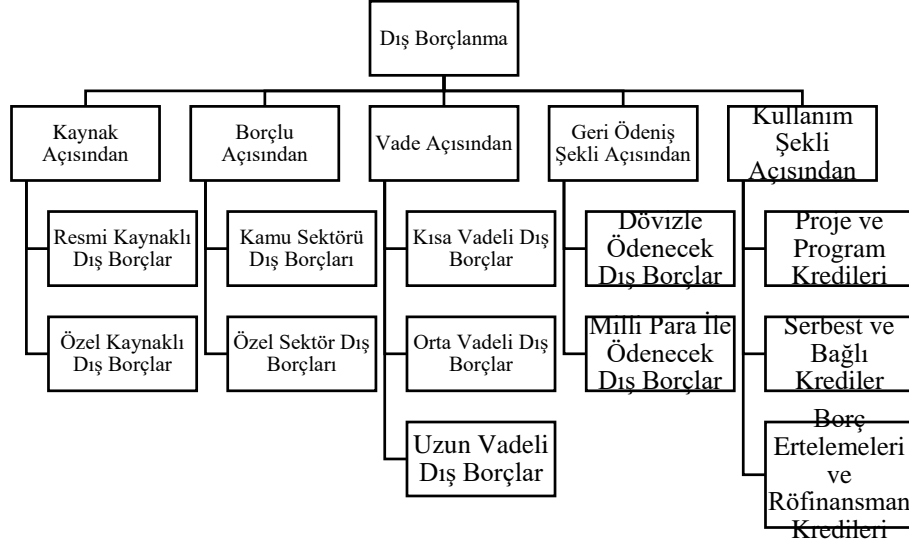
Uygulamada genellikle dış yardımların, gelişmekte olan ülkelerin kaynak ihtiyacını karşıladığı ve kalkınmalarını desteklediği yönüne vurgu yapılmaktadır. Söz konusu durum, dış yardımlara karşı bir sempati oluşturmakta ve yardımlara karşı çıkma durumunun önüne geçmektedir. Bu noktada, dış yardımların hizmet ettiği temel amacın ne olduğu sorusu üzerine yoğunlaşan birçok araştırma yapılmakta ve dış yardımların ne amaçla verildiği ve alındığı konusu, literatürde önemli bir sorun olarak yerini almaktadır (Dursun, 2006: 2).

Tarihsel süreçte, bağışlar, teknik yardımlar, askeri yardımlar ve gıda yardımları kapsamında yapılan her dış yardımın temelde bir amaca hizmet ettiği görülmüştür. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler açısından teknik yardımlar ele alındığında, kaynaklardan küçük bir kısmının gelişmekte olan ülkelere ayrılarak, geliştirilen teknikler için yeni pazarda kullanım alanı oluşturulmaktadır. Ayrıca sağlanan bu avantaja ek olarak, teknik yardımda bulunan gelişmiş ülke, uluslararası piyasada bir prestij kazanmakta ve yardımda bulunduğu ülkelere kendi kültür yatırımını yapmaktadır (Tekin, 1988: 97-98). Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, yumuşak güç kaynağı olan kültürün teknik yardımlar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere empoze ediliyor olmasıdır.

2.3. Dış Borç Kavramı

Dış borçların genellikle gelişmiş ülkeler ve/veya uluslararası mali kuruluşlar tarafından az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere verildiği bilinmekte ve hangi amaca yönelik kullanıldığı / kullandırıldığı, ülke ekonomileri açısından önem arz etmektedir.

Dış borç kavramının literatürde genel kabul görmüş tanımı, 1984 yılında Dünya Bankası (World Bank-WB), Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements-BIS), IMF ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Economic Cooperation and Development Organization-OECD) gibi kuruluşların dış borç verilerinin standartlaştırılması amacıyla oluşturdukları çalışma grubu tarafından yapılmıştır (Klein, 1994: 56). İlgili çalışma grubu dış borcu, “bir ülkenin belirli bir dönemdeki gayrisafi yurt dışı borçları, o ülkede yerleşik olmayanlardan sözleşmeye dayanarak sağlanan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülüklerin toplamı” şeklinde tanımlamaktadır (OECD, 1988: 19).

Not: Literatürden yararlanılarak, yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil-1: Dış Borçlanma Türleri

Literatürde genellikle dış borçlar, borcun alındığı kaynağa, borçlulara, borcun kullanım şekline, vadelerine ve geri ödeniş şekillerine göre beş grupta sınıflandırılmaktadır (Şekil-1). Kullanım şekline göre dış borç sınıflandırması, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde kontrol mekanizması oluşturması açısından büyük önem arz etmektedir. Proje ve program kredileri ele alındığında, proje kredisi talebinde bulunan ülke, öncelikle kalkınma amacıyla gerekli gördüğü ve gerçekleştirmek istediği yatırımlarla ilgili kredi verecek olan ülke/kuruluşa ayrıntılı bir plan ve rapor sunmak zorundadır. Kredi verecek olan

taraf, sunulan planı ya da raporu uygun gördüğü takdirde, kredi talep eden ülkeye “*proje kredisi*” açmaktadır. Proje kredileri, genellikle bağlı krediler sınıfında değerlendirildiğinden, krediyi veren taraf, vermiş oldukları kredilerin hangi alanlarda kullanıldığını kontrol etme olanağına sahip olmaktadır (Erdem, 1996: 60). Böyle bir durumda, kredi veren tarafın, kullanan taraf üzerinde söz hakkı olduğu söylenebilir. Program kredileri, “*kredi talep eden ülkenin kalkınma programları için ihtiyaç duyulan hammadde ve yedek parça vb. ithalat girdilerinin finansman açıklarını gidermek üzere verilen krediler*” olup, genellikle ülkeye veya maddeye bağlı olabileceği gibi serbest krediler sınıfında da yer alabilmektedir. Kullanılan program kredisinin mala veya ülkeye bağlı olması durumunda, kredi veren ülkenin söz konusu krediyi, kendi çıkarı doğrultusunda üretim ve ihracatın geliştirilmesinde bir araç olarak kullanabilmesi muhtemeldir (Tekin, 1988: 65-66).

Yine kredi açan ülke, vermiş olduğu bağlı krediler ile söz konusu krediyi kendi piyasasındaki ihraç mallarına bağlayabilmektedir. Böylelikle ulusal ekonomik dengenin sağlanmasını amaçlamakta ve üretilen her ürün için yeni bir dış pazar bulma imkanına sahip olmaktadır. Bu nedenle kredi açan ülkelerin kredi talebinde bulunan gelişmekte olan ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Seyidoğlu, 2007: 760). Bu şekilde ülkelerin, bağlı krediler aracılığıyla vermiş oldukları kredileri, kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde bir baskı ve güç aracı olarak kullandıkları düşünülebilir. Gelişmekte olan ülkelere verilen kredilerin herhangi bir koşula bağlanmamış olması ise borçlanan ülkenin aldığı krediyi istediği şekilde, istediği ülkeden mal satın alabilme özgürlüğüne sahip olarak kullanması anlamına gelmektedir. Ancak bu tür serbest krediler, bağlı kredilere kıyasla daha az verilmektedir (Açba, 1994: 35-36).

Borç ertelemesi ve röfinansman kredileri uygulamasında, iki taraf arasındaki ilişkinin sürekliliği korunmaktadır. Böylece alacaklı ülkelerin, krediyi kullanan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu durumu kendi çıkarları doğrultusunda avantaja çevirmeleri ve söz konusu kredileri bir baskı aracı olarak kullanma imkanına erişmeleri muhtemeldir (Açba, 1994: 38).

3. DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN İKTİDAR ARACI OLARAK ALGILANMASI: DÜNYA UYGULAMALARI

Gelişmiş ülkelerin dış yardım ve borç verme nedenleri ele alındığında, esas itibariyle bu unsurların iktidar aracı olarak algılandığı ve kreditorler tarafından kendi çıkarlarına yönelik çeşitli amaçlara hizmet edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkeler, siyasi ve askeri çıkarları doğrultusunda, dış yardım ve borçları bir “*rüşvet aracı*” olarak kullanabilmektedir. Bu durum, ABD’nin Irak’a karşı savaş hazırlığında olduğu 2003 yılında Türkiye’deki üsleri kullanma izni karşılığında teklif ettiği 6 milyar \$ yardım ve 24 milyar \$ kredi önerisinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türk parlamentosunun teklifi reddetmesi sonucu, bu yardım sağlanamamıştır (Leicht ve Schwarz, 2003: x).

Gelişmiş ülkeler ekonomik güdüyle, gelişmekte olan ülkelere genellikle kendi (kreditör ülkenin) iç piyasasında kullanma şartıyla bağlı krediler sağlamaktadır. Özellikle Japonya’nın 1950’li yıllardan sonra yaptığı dış yardımlar, Japon ekonomisine katkı sağlayacak öncelikler temelinde gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, Asya ülkelerine yapılan dış yardımlara, Japonya ile ihracat yapma şartı konulması buna örnek teşkil etmektedir (Balcı ve Yeşiltaş, 2005-2006: 176).

Ülkeler kültür, dil, eğitim ve din beraberliklerine bağlı olarak da diğer ülkelere dış yardım ve borç imkanı sağlamaktadır (Şeker, 2006: 82). Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli projelerinden Hicaz Demiryolu yapımında, Hindistan, Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Singapur, Çin, Rusya, Hollanda, Cava, Güney Afrika, Ümit Burnu, Sudan, Filibe, Pretorya, Üsküp, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Köstence, İngiltere, Almanya, Viyana ve Amerika’daki Müslümanların bağışta bulunmaları, din beraberliklerine bağlı olarak yapılan dış yardımlara örnek gösterilmektedir (Yıldırım, 2002: 319).

Az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlar ve kullanılan kredilerin diğer bir boyutunu da insancıl ve ahlaki nedenler oluşturmaktadır. İlk akla gelen örnek, ABD’nin insani amaçlı dış yardımlardır (Development Initiatives, 2017: 44).

Bir ülkenin başka bir ülkeye dış yardım sağlamasının bir başka nedeni de prestij kazanma isteğidir (Tüfekçi, 2016: 115). Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında kullandığı savaş politikaları ve işlemiş olduğu insanlık suçları nedeniyle, savaş sonrasında olumsuz imajını değiştirebilmek için dış yardımları bir araç olarak kullanması söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir (Kawai ve Takagi, 2001: 3).

Bir ülke, diğer ülkeyi kendine bağımlı kılmak istediğinde, ya savaşacak ya da diğer ülkenin ekonomik bağımsızlığını elinden alacaktır. Günümüzde ise savaşların kullanışsız bir araç konumuna düşmesiyle silahlı müdahalelerin yerini, ekonomik müdahaleler almıştır. Bu bağlamda, dış yardım ve borçların önemli birer ekonomik müdahale aracı olduğu söylenebilir (Baharçipek, 2000: 276).

4. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN GÜNÜMÜZE DIŞ YARDIM VE DIŞ BORÇLARIN İKTİDAR ARACI AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecini hızlandıran birçok içsel ve dışsal neden bulunmaktadır. Osmanlı'nın, Batılı ülkeler tarafından yumuşak güç aracılığıyla borçlan(dırıl)ma sürecine girmiş olması, yıkılma sürecinde etkili olan önemli dışsal nedenlerden biri olarak ele alınabilir. Hatta yıkılma sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan borçlar, süreç içerisinde borcun borçla ödenmesine ve kreditorlerin önerileri doğrultusunda bir takım yasal kurumsal düzenlemelerin yapılmasına dek çeşitli sosyo-ekonomik ve siyasi etkiler meydana getirmiştir.

4.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Borçlanmalar ve Ötesi

Osmanlı İmparatorluğu, bir taraftan Rönesans ve Reform sürecinde Avrupa'nın yeniden doğuşu anlamına gelen gelişmeler karşısında olumsuz yönde (coğrafi keşiflerle limanların önemini kaybetmesi, kapitülasyonlar verilmesi vb.) etkilerken, diğer taraftan içsel unsurların (devletin yapıtaşlarındaki çözümler, iç isyanlar vb.) etkisiyle duraklama ve ardından çöküş sürecine girmiştir.

Yeni yapılanma sürecini kendi içinde gerçekleştiremeyen Osmanlı, yabancı uzmanlar aracılığıyla "*batı dışındaki bir toplumun Batı normları esasında yeniden yapılanması*" (Kılıçbay, 1985: 147) anlamına gelen "*batılılaşma*" çabalarına

başlamıştır. Bu bağlamda yumuşak gücün “başkalarına istediğini yaptırabilme kapasitesi, diğer aktörlerin gündemini belirleme yeteneği ve diğer ülkeler tarafından arzu edilmesi istenen şeyin arzulanmasını sağlayabilme” karakteristiği göz önüne alındığında, Batı’nın gelişimi, Osmanlı’nın değişim ve gelişim düzeyine dair gündemini belirlemiştir. Hatırlanacağı üzere, yumuşak güç kullanımı temelde bir ülkenin, diğer ülkeler üzerinde hayranlık uyandırmasına dayanmaktadır. Buradan hareketle, Avrupa’nın sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma çabasına girmesi arasında ilişki kurulabilir. Bunun yanısıra amacına hizmet edecek şekilde yumuşak güç uygulamak isteyen bir ülke ya da ülkeler, diğer ülkelere *liderliğini takip etme, değerlerini takdir etme, örneğini taklit etme* veya *refah düzeyine ulaşma isteği uyandırdığı* noktada istediği sonuçları elde edebilmektedir (Noya, 2005: 4). Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma çabası, sanayi devrimini tamamlayan ülkelerin düzeyine ulaşma güdüsü ile hareket ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Avrupa’ya bakışın değiştiği bu dönemde Osmanlı, esasen içsel bir sorun olarak başlayan, ancak zamanla dışsal soruna dönüşen Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanını bastırabilmek için Rusya’dan yardım istemek zorunda kalmıştır (Kocaoğlu, 1995: 202-203). İzleyen süreçte Osmanlı’nın Rus tehlikesini farkederek, bundan kurtulma çabasıyla İngiltere’nin yardımına ihtiyaç duyması ve İngiltere’nin bu teklifi kabul etmesi sonucu, 1838 yılında Balta Limanı Ticaret Antlaşması imzalanmıştır (Kodaman, 2007: 20). Antlaşmaya göre, 1838 öncesinde uygulanan tek el düzeni kaldırılarak, yabancılara uygulanan iç gümrük vergisi hakkında vazgeçilmiştir. Böylelikle Osmanlı hammaddelerinin dış ticarete açılması kolaylaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı, antlaşma sonrasında önemli ek gelir kaynağını kaybettiği için ekonomik açıdan dışa bağımlı hale gelmiştir (Pamuk, 2018: x).

Osmanlı İmparatorluğu’na ilk dış borçlanma yolunu açan Kırım Savaşı ardından, kısa aralıklarla 1875 yılına kadar toplamda 15 borçlanma antlaşması yapılmıştır (İnce, 2001: 183). Osmanlı, söz konusu süreçte hızla borçlanmış, alınan borçların neredeyse hepsi cari harcamalara ayrılmış, yatırım harcamaları gibi devlet ekonomisine geri dönüşü olacak verimli alanlarda kullanılmamıştır.

Borçların çevrilemez hale gelmesi, 1876 yılında “*moratoryum*” ilanını kaçınılmaz kılmıştır. Borçlarını ödeyemeyecek duruma gelen Osmanlı maliyesi, Avrupa’nın kontrolü altına girmiştir (Pamuk, 1984: 114). 1881 yılında alacaklı yabancı devlet temsilcileriyle Osmanlı temsilcileri arasında yapılan antlaşma sonucu “*Muharrem Kararnamesi*” yayınlanmıştır. Söz konusu kararname, “*borçların anapara ve faiz ödemelerinden indirim yapılmasını, faiz ve amortismanların geri ödenmesi için sağlam/olağan gelirler bulunmasını, söz konusu gelirlerin düzenli toplanıp, dağıtılması ile görevini üstlenecek teşkilat kurulması gerekliliği*” üzerinde durmuştur. Bu öneri üzerine kurulan *Düyun-u Umumiye İdaresi*⁴ ile Osmanlı İmparatorluğu, önemli gelir kaynaklarının denetimini, alacaklı devletlerin kontrolüne bırakmak zorunda kalmıştır (İnce, 2001: 184). Devlet içinde ayrı bir devlet statüsüne sahip olan (Gürsoy, 1984: 29) İdare, topladığı gelir kaynaklarını istediği gibi kullanabilme hakkına sahip olmuştur. Örneğin, İtalya söz konusu İdare’den topladığı kaynaklarla Osmanlı’ya karşı Trablusgarp Savaşı’nı finanse etmiştir (Berkes, 1964: 32’den akt. İnce, 1996: 116). Söz konusu örnek, Osmanlı’nın durumunu gözler önüne sererek, ekonominin diğer devletlerce kontrol edildiğinin önemli göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İdare’nin kuruluşu ardından önemli artış gösteren doğrudan yabancı yatırımlar, daha çok dış borçlanmanın önünü açacak sektörlerde yapılmıştır (Çetin ve Kök, 2015: 216). Özellikle demiryollarına yapılan yatırımlar, ekonominin daha da dışa bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Çünkü yapılacak demiryolları, bir imtiyaz olarak yabancı şirketlere verilmiş, Osmanlı’nın aksine Avrupalı devletlerin amaçlarına hizmet eder nitelikte gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2002: 317).

Sanayileşmiş devletler öncülüğünde yapılan yatırımlar, ilk bakışta Osmanlı için avantaj gibi görünse de demiryollarının yapımında gerekli malzemelerin Avrupa’dan hiçbir gümrük ödenmeden ithal edilmesi, Osmanlı’nın yapımı tamamlanan demiryolları üzerinden belirli süre boyunca işletme hakkı ile kilometre

⁴ *Düyun-u Umumiye İdaresi*’nin asıl ismi, *Düyun-u Umumiye-i Osmaniye-i Meclis-i İdare*’dir.

başına kâr garantisi vermesi, devletin mali açıdan zorlanmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2002: 322).

Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu, dış borçlanmaya başvurduğu andan itibaren kreditorlerin, mevcut durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları sarmala girmiştir. Ekonomik ve siyasi kontrolü kaybeden Osmanlı, süreç içerisinde dışa bağımlı hale gelmiştir.

4.2. Cumhuriyet Dönemi Dış Borçlanma ve Ötesi

Cumhuriyet döneminin ilk dış borcu, 1930 yılında ABD'li yatırım şirketinden *İktisadi Cihazlanma* amacıyla alınan 10 milyon \$'lık borç olmuştur. Borca karşılık Türkiye, kibrit üretim ve satış tekeli (Doğruel ve Doğruel, 2000: 147'den akt. Deniz ve İmamoğlu, 2016: 103) kreditor şirkete vermiştir (Töre, 1982: 59). Ekonomik kalkınma amacıyla yapılan dış borçlanma, Türkiye'nin kredi alabilmesi için taviz vermesini gerekli kılarken, kredi veren tarafın söz konusu krediyi, kendi çıkarı doğrultusunda, bir iktidar aracı olarak kullandığı görülmektedir.

4.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları ve Savaş Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı süresince *tarafsızlık politikası* izleyerek savaş dışında kalmayı başaran Türkiye, her an savaş tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği düşüncesiyle sağladığı kredileri, verimli yatırımlar yerine, savunma harcamalarında kullanmayı tercih etmiştir.

Savaş sonrası dönemde Türkiye, gerek tarafsızlık politikasının etkisiyle yalnız kalma sorunu, gerekse Sovyetler Birliği'nin izlediği *yayılmacı politika* tehdidi karşısında ABD ile yakınlık kurma çabasına girmiştir (Ertem, 2009: 378). Türkiye, ABD'den ilk kez 1946 yılında 500 milyon \$'lık kredi talebinde bulunmuş, bu kredinin 10 milyon \$'lık kısmını ABD'nin savaşta kullandığı malzemelerden satın alma şartına bağlı kalarak kullanmıştır (İnce, 2001: 190). ABD, sahip olduğu –ekonomik anlamda- sert gücü, eskimiş teknolojinin elden çıkarılmasına ve borç alan ülkenin (Türkiye'nin) aşırı tüketime yönlendirilmesine yönelik bir araç olarak kullanmıştır.

Dünya düzeninin yeniden yapılandığı 1946 yılı, Türkiye için de siyasi ve ekonomik açıdan önemli yıl olmuştur. Söz konusu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik ülkelerin kazanması, Türkiye'nin tek partili dönemden çok partili döneme geçmesinde etkili olmuştur (Akıncı ve Usta, 2016: 277). Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan demokratik ülkeler, bir taraftan diğer ülkelere karşı üstünlük ve imaj sağlarken, diğer taraftan kendi çıkarları doğrultusunda diğer ülkeleri yönlendirebilme fırsatı yakalamışlardır. Galip demokratik ülkeler tarafından yumuşak güç kavramının *ideoloji kurma kapasitesinden* faydalandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1930'lu yıllardan itibaren uygulanagelen *korumacı, dışa kapalı ve devletçi* anlayışa son vererek, 1946 yılından itibaren *serbestleşmeye dönük dış ticaret politikası* izlemesi dikkat çekicidir.

ABD, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasını liberal demokrasi ile yönetilen ülkeler açısından tehdit olarak görmüş, buna karşın komünizmle mücadele eden ülkelere yönelik *Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı* uygulamaya geçirmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 282). ABD'nin bu hamlesi, diğer ülkelerle geliştirdiği yardım/borç-kredi ilişkilerini, siyasi iktidarının devamlılığı için nasıl bir iktidar aracı olarak kullandığının göstergesidir.

Türkiye'de Mayıs 1947'de uygulamaya konulan Truman Doktrini ile 1947-1949 yılları arasında yaklaşık 150 milyon \$'lık Amerikan yardımı (Tuna, 2007: 92) karşılığında, ABD şartlarını içeren bir antlaşma imzalanmıştır. Şartlar (Kalyon, 2010: 17-18): a) *yardım önceden belirlenen amaca uygun olarak kullanılmalı* ; b) *yardım kullanılırken, ABD'ye danışılmalı* ; c) *ABD Hükümetine ve ABD basınına sürekli bilgi verilmeli* şeklinde sıralanmıştır. Bu, ABD'nin ekonomik temelde sert güç kullanımı ile Türkiye'yi kendisine bağımlı kılacağına bir işarettir.

İzleyen süreçte ABD'nin Yunanistan ve Türkiye dışında savaş sonrası ekonomileri zarar görmüş Avrupalı ülkelere de yardım etmek istemesi üzerine, Haziran 1947'de Marshall Planı hazırlanmıştır (Akkor, 2017: 13). Başlangıçta Türkiye, ekonomik kalkınma programını uygulamaya geçirmek için yardım talebinde (615 milyon \$) bulunmuş, ancak Türkiye'nin savaşta tahrip olmadığı gerekçesiyle teklif, kabul edilmemiştir. Ancak gerek Türkiye'nin doğrudan ABD

Hükümetine başvurması, gerekse Ankara ABD Büyükelçiliği'nin ikna çabaları ile Türkiye, Plan dahiline alınmıştır. ABD'nin kararı sonrası Türkiye'nin yardımdan faydalanabilmesi için 4 Temmuz 1948'de *Türkiye-ABD Ekonomik İşbirliği Antlaşması* imzalanmıştır (Ertem, 2009: 392; Tuna, 2007: 92). Antlaşma ardından Amerikan Heyeti Türkiye'ye gelerek, *Thornburg Raporu* çerçevesinde kapsamlı Türkiye analizi yapmıştır (Kara, 2006: 153-154). Raporunda, Türkiye'nin dışa kapalı gelişen ekonomisi nedeniyle *geri kalmış* ülke olduğu vurgulanırken, *özel sektörün engellenmemesi, özel sektör öncülüğünde sanayileşmenin gerçekleşmesi ve ABD yaşam biçiminin yaygınlaştırılması gerekliliği* ifade edilmiştir (Tören, 2007: 178-185). Kalkınma amacıyla ABD'den kaynak talebinde bulunan Türkiye'nin ekonomik çıkmazını, ABD'nin kendisi için bir fırsata çevirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim ABD'nin ekonomik açıdan sahip olduğu sert gücü kullanarak, Türkiye'nin işlerini kendi çıkarlarıyla örtüşecek şekilde yardım/borç-kredi ilişkileri aracılığıyla yönlendirdiği görülmektedir.

1948 yılında ABD'li uzmanlarca hazırlanan *Hilts Raporu*, Türkiye'nin kapitalist gelişimi için karayolu yapımına önem vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Rapor, yapılacak karayolları için borçlanılması, Türkiye'nin otomobil ithalatını arttırması gerektiğine odaklanmıştır (Tören, 2007: 186-187). Marshall Planı kapsamında hazırlanan Hilts Raporu aracılığıyla demiryollarından, karayollarına geçiş döneminin başladığı ve borçlanmanın sürekli hal aldığı söylenebilir.

Bilindiği üzere, Marshall Planı çerçevesinde sunulan dış kaynakların tümü "hibe" niteliğinde gerçekleşmemiş, ülkelere borçlanma imkanı da sunulmuştur. Ancak ABD, söz konusu dönemde dergileri, gazeteleri, arşivleri, özellikle filmleri kullanarak, Plan'ın *yardım* kısmına vurgu yapmıştır. Böylelikle ABD, Marshall Planı'ndan *Marshall Yardımları* şeklinde bahsedilmesini sağlamıştır (Tören, 2007: 267-269). ABD, basın-yayın araçlarıyla yumuşak gücün çekme ve etkileme kapasitesinden yararlanmış, böylece *yardım* şeklinde algılanmasını sağladığı Plan'a, olumlu imaj kazandırmıştır.

4.4. 1950-1960 Dönemi

Türkiye ekonomisi 1950-1960 döneminde, Demokrat Parti'nin izlediği serbest piyasa ekonomisi ve Marshall yardımlarının kullanım alanları dikkate alındığında, tüketim ve ekonomik anlamda dışa bağımlılığın arttığı bir görünüm sergilemektedir. Öyle ki, Türkiye'nin Marshall Planı kapsamında ithal ettiği traktörlere, ABD tarafından tütün üretiminde kullanılmama şartı getirilmiş, traktörlerin kullanım yerleri pamuk ve buğday üretiminin artmasını sağlayacak alanlara yönlendirilmiştir. Böylece ABD, kendi tütün pazarının geleceğini garanti altına alarak, Türkiye'de ne üretilip, ne tüketileceğine karar verir hale gelmiştir (Tören, 2007: 205; Karaman ve Yavuz, 2016: 8).

Yardım/borç-kredi ilişkileri aracılığıyla ABD, Marshall Planı çerçevesinde üretim fazlasını diğer ülkelere ihraç ederek kendi kültürünü yayarken, kendi ürünlerine rakip olabilecek diğer ülke ürünlerine yönelik karalama çalışmaları başlatmış ve toplumların tüketim alışkanlıklarını etkilemiştir. Bursa yöresine ait olan *Zeytinyağlı Yiyemem Aman* isimli türkünün yazılma hikayesi bu açıdan dikkat çekicidir. En büyük mısır üreticisi olan ABD, Türkiye'de zeytinyağının ısındığında kanser yaptığına yönelik karalama çalışmaları sonucu, ürettiği mısırözünü yağın Marshall Planı aracılığıyla Türkiye pazarında yaymayı amaçladığı bilinmektedir. Başlangıçta yardımlar aracılığıyla sunulan ABD ürünleri, diğer toplumların tüketim alışkanlıkları değiştiği zaman, kredi ile verilmeye başladığı görülmektedir. ABD'nin, ekonomik temelde sert gücünün devamlılığını diğer ülke ürünleri üzerinden karalama çalışmaları ile sağladığı, söz konusu çalışmalar için yumuşak güç kullandığı görülmektedir. ABD'nin bu sayede kendi ekonomisine artı değer kazandırırken, Türkiye açısından sert ve yumuşak gücünü akıllı bir şekilde kombine ederek, ülke ekonomisini kendine bağımlı hale getirdiği görülmektedir.

Marshall Yardımları sayesinde dönemin ilk yıllarında tarımda görülen hızlı büyüme, ilerleyen yıllarda makineleşme ile birlikte işsizlik, köyden kente göç, Batı Avrupa'nın kalkınma girişimlerini tamamlaması sonucu tarım ürünlerine olan dış talepte azalma, ithal traktör ve diğer malzemelerin yedek parça ve tamir giderleri sorunları Türkiye ekonomisi üzerinde yük olmaya başlamıştır. Özellikle 1955

sonrası dönemde Türkiye'nin ithal ettiği kadar ihraç edemez hale gelmesi ile dış ticaret açığı ciddi boyutlara ulaşmıştır (Karluk, 1997: 145). Türkiye, ilk kez 1958'de moratoryum ilan ederek, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organization for European Economic Cooperation-OEEC), IMF ve ABD ile birlikte *devalüasyon, dış borç erteleme, dış krediler, para ve maliye politikasına kısıtlamalar, dış ticaretin serbestleşmesi, KİT fiyatlarının serbestleşmesi* olmak üzere altı temel maddeyi kapsayan *İstikrar Programı* konusunda anlaşmaya varılmıştır (İnce, 1996: 126; Taş, 2004: 1).

4.5. 1960-1980 Dönemi

Türkiye'de planlı kalkınma döneminin hakim olduğu 1960'lı yıllarda, 1950'li yılların aksine *içe dönük sanayileşme stratejisi* benimsenmiştir. Söz konusu *ithal ikameci kalkınma stratejisi* doğrultusunda, ithal edilen ürünlerin iç piyasada üretilmesi sağlanarak, dışa bağımlılıktan kurtulunması amaçlanmıştır (Kazgan, 1988: 285). Kalkınma finansmanı için dış kaynaklara başvurma kararı sonucu, 1962 yılında OECD bünyesinde *Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu* kurularak (Karluk, 2010: 122), Türkiye'nin kalkınma planı kapsamındaki dış kaynak ihtiyacı, çoğunlukla konsorsiyumdan sağlanan kredilerle karşılanmıştır (Özkan, 2013). Batılı ülkelerin verdiği konsorsiyum kredileri, *proje ve program kredileri* şeklinde kullanılmıştır. Bu bağlamda konsorsiyumdan sağlanan kredilerin genellikle *altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa, yeniden düzenleme konularına yönelik bağlı krediler* şeklinde gerçekleşmesi (Özkan, 2013) bir bakıma, ülkelerarası yardım/borç-kredi ilişkilerinin, ülke ekonomilerinin çıkmaza girdiği zamanlarda nasıl bir iktidar aracı olarak kullanıldığının göstergesidir.

1960-1980 arası dönemde sıklıkla dış ödeme sorunuyla karşı karşıya kalan Türkiye "kalkınma planları" ve "istikrar arayışı" çerçevesinde, IMF'in kredi desteği ile stand-by anlaşmaları sarmalına girmiştir.

Tablo-2: İstikrar Programları (1970, 1978-1979 ve 1980)

İstikrar Programları	Düzenlemeler
1970 İstikrar Programı	<ul style="list-style-type: none"> - 1 dolar 9 TL'den 1 dolar 15 TL'ye devalüe edilmiştir. - KİT ürünlerine yüksek oranda zam yapılmıştır. -İhracatı özendirmeye yönelik vergi indirimleri ve kredi kolaylıkları sağlanmıştır. -İthalatta miktar kısıtlamaları indirimine gidilmiştir. - Reeskont ve faiz oranları yükseltilmiştir.
1978 -1979 İstikrar Programları	<ul style="list-style-type: none"> - 1978'de 1 dolar 19,25 TL'den 25 TL'ye devalüe edilmiştir. - 1979'da 1 dolar 25 TL' den 35 TL'ye devalüe edilmiştir. - KİT ürünlerine zam yapılmıştır. -Kamu harcamalarının azaltılması ve KİT zararlarının azaltılması hedeflenmiştir. - Tarım ürünlerinde destekleme alımları daraltılmıştır. - Ücret ve maaş artış oranları sınırlandırılmıştır.
24 Ocak 1980 İstikrar Programı	<ul style="list-style-type: none"> - Neo-liberal politikalar çerçevesinde devletin ekonomideki yerinin daraltılması ve ekonomiye devlet müdahalelerinin azaltılması hedeflenmiştir. - %32,7 oranında devalüasyon yapılarak, günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir. - Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmıştır. - Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. - Tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır.

Kaynak: Alptekin, 2009: 478-482; Ökte, 2018.

Tablo-2'de özetlenen istikrar programlarında devalüasyon şart koşulmuştur. Tarıma dayalı Türk ekonomisinde devalüasyon ile bir taraftan talep esnekliği düşük olan tarım ürünleri ihtacatının arttırılamadığı, diğer taraftan *sermaye malları* ve *teknoloji ithalatının* pahalılaşması sonucu *maliyet enflasyonu* görülmektedir. Bu kısıtlar altında Türkiye'nin IMF desteğiyle uygulamaya koyduğu istikrar programlarının, ülke ekonomisine istikrar getirmek yerine, her geçen gün ülkenin IMF'ye daha fazla bağımlı hale gelmesinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Literatürde IMF'nin elinde bulundurduğu sert gücü, kurucu ülkelerin çıkarına hizmet edecek şekilde kullandığı ve gelişmekte olan ülkeleri kendine bağımlı hale getirdiğine yönelik ciddi eleştiriler yer almaktadır.

Başta ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler tarafından benimsenen, dünya çapında sermaye dolaşımının serbest olması fikrinin, kaynak sıkıntısı çeken

gelişmekte olan ülkelere IMF'nin sunduğu programlar çerçevesinde empoze edildiği birçok araştırmacı tarafından iddia edilmektedir (Özkan, 2013). Bu bağlamda Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile ekonomisini dış dünyaya açmış olması da dikkat çekicidir.

4.6. 1980'ler ve Sonrası Dönem

Türkiye, 1980 öncesi dönemde yıpranan ve istikrarsız yapıda olan ekonomisini refaha kavuşturarak, dünya piyasalarına entegre etmek amacıyla *Ekonomik Stabilizasyon Programı* olarak da adlandırılan 24 Ocak 1980 Kararları ile *liberalizasyon sürecini* başlatmıştır. Bu ekseninde Türkiye, ithal ikameci sanayileşme anlayışını terk ederek, *ihracatı teşvik eden sanayileşme politikasını* benimsemiştir (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 403, 405). Ülkenin yapısal sorunlarından biri olan dış kaynak bulma sorunu, 1989'da tam liberalizasyona geçiş süreciyle ortadan kalktığı düşünülmekle birlikte, bu durum Türkiye'nin para ve sermaye piyasalarını tamamen kısa vadeli sermaye hareketlerine açık hale getirerek, krizlerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır (Miynt, 2004: 230-233).

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren yaşanan köklü değişim, daha fazla *dış borçlanma* ve *sermaye girişinin* önemini arttırmıştır. Dış borçlarda yaşanan artış ve gelişmeler ekseninde Türkiye ekonomisi 1994 krizine sürüklenmiştir (Turan, 2011: 62). 1994 krizi ardından, Türkiye ekonomisinin yeniden istikrara kavuşması amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde IMF destekli bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur (Tablo 3).

Tablo-3: 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı

İstikrar Programı	Düzenlemeler
5 Nisan İstikrar Programı	<ul style="list-style-type: none">- Kit ürünlerine %70 zam yapılmıştır.- Gelir ve kurumlar vergisine ek %10 vergi konulmuştur.- Kamu kurum ve kuruluşlarının yatırımları durdurulmuştur.- Birden fazla evi ve motorlu taşıtı olanlardan ek vergiler istenmiştir.- Ücret artışları sınırlandırılmıştır.- Özelleştirme programlarına hız kazandırılmıştır.

Kaynak: Miynt, 2004: 257-258; Çelebi, 1998: 147-150.

Tarihsel açıdan IMF denetimi ve öngörülere doğrultusunda yapılan ekonomiyi iyileştirici müdahaleler göz önüne alındığında, söz konusu uygulamaların ülke ekonomisine tam anlamıyla olumlu yönden katkı sağladığı söylenemez. Aksine, ülkeyi, daha da dışa bağımlı hale getirdiği görülmektedir (Ceylan, 1994: 12). Söz konusu durum, 1994 yılından sonra da dış borçların artmaya devam ettiği dönemde kendini göstermektedir. Örneğin, 2000 yılına gelindiğinde dış borç stokunun 118,6 milyar \$'a ulaşması bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. 2000 yılı dış borç stokundaki artışın temel nedeni IMF ile 1999'da yapılan *stand-by anlaşması* çerçevesinde *9 Aralık 1999 İstikrar Programı* temelinde uygulamaya konulan *Enflasyonu Düşürme Programı* olarak görülmektedir. Söz konusu program temelde *kamu kesimi reformu, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümleri* kapsamaktadır (Miynat, 2004: 76). Ancak Program, kısa sürede Türkiye ekonomisinin finansal kırılganlığını arttırarak, 2001 Krizi'nin yaşanmasında etkili olmuştur (Karabıyık ve Uçar, 2010: 45).

1990 yılı sonrasında yurt içinde ortaya çıkan iki önemli kriz olan *1994 ve 2001 krizi* ile ülke dışında meydana gelen *1997 Asya ve Rusya krizleri* ve son olarak da 1999 yılında yaşanan *Marmara Depremi*, Türkiye'nin dış borçlanma maliyetini arttırmıştır. Çünkü yaşanan gelişmeler sonucu, ekonomiden hızlı ve ciddi boyutlarda sermaye çıkışları yaşanmıştır. Söz konusu durum, ekonomide tekrar istikrarın sağlanabilmesi için IMF öncülüğünde dış borçlanma sürecinin devam etmesine neden olmuştur (Koyuncu ve Tekeli, 2010: 125). Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Dünya Bankası ve IMF ile yeni bir *ekonomik destek paketi* için görüşmelere başlanması sonucu, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)* olarak ifade edilen istikrar programı uygulamaya konulmuştur (Erkan vd., 2012: 314). Söz konusu Program kapsamında, Türkiye'nin IMF tarafından "*15 günde 15 yasa*" değişikliğine gitmesi gerektiği öngörülerek, IMF'nin kredi desteği, söz konusu yasal düzenlemelere bağlı kılınmıştır.

Tablo-4: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Kapsamında 15 Yasal Düzenleme

Yasal Düzenlemeler	Amaç
Şeker Kanunu	Şeker pancarında taban fiyat kaldırılmış ve fiyatın fabrikalar tarafından serbestçe belirlenmesi hükmü getirilmiştir.
Doğalgaz Yasası	Doğalgaz piyasasında devlet tekeli kaldırılmıştır.
Kamulaştırma Yasası	Kamulaştırma işlemi, yeni esaslara bağlanmış ve ödeneksiz kamulaştırma yapılamayacağı hükmü getirilmiştir.
Merkez Bankası Yasası	Merkez Bankası'na Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans vermeme ve kredi açmama hükmü getirilmiştir.
Bütçe Değişikliği Yasası	Görev zararlarının tasfiyesi dahil, kamu bankaları ve Fon'daki bankaların finansman yükümlülüğünün Hazine'ye devrini öngörmektedir.
Bankacılık Yasası	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların alacakları hakkında, Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanacaktır. Fona devredilen bankalarla ilgili alacak-verecek için mahkemeye gidilemeyecek. Bu konudaki kararın <i>Takdir Komisyonu</i> tarafından verilmesi öngörülmüştür.
Telekom Yasası	Türk Telekom'un özelleştirilmesi öngörülmüştür.
Sivil Havacılık Kanunu	Havayolu ücret tarifesinin uygulanması şirketlere bırakılmıştır.
15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı Fonun Kapatılmasıyla İlgili Yasa	Bütçeye yük getiren fonların kapatılması, bankaların görev zararlarının kaldırılması ve banka birleşmelerine vergi kolaylığı getirilmiştir.
Tütün Yasası	TEKEL'in yeniden yapılandırılması ile tütün ve alkollü içkiler piyasasına yeni düzenlemeler getirilmiştir.
Ek Bütçe	2001 Mali Yılı Bütçe Kanunu ile bağlı cetvellerinde değişiklik yapılmasını öngörmektedir.
Uluslararası Tahkim Yasası	" <i>Yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların</i> " tahkim yoluyla çözülmesine ilişkin düzenlemeleri öngörmektedir.
İhale Yasası	" <i>Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan bütün kurum ve kuruluşların yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri</i> " düzenlemektedir.
Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası	Kamu kesimi, işçi, işveren ve diğer sivil toplum örgütlerinin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır.
Tuz Yasası	Tuz işletmelerinde devlet tekelinin kaldırılması öngörülmüştür.

Kaynak: TCMB, 2018: 14.

IMF'nin talebi doğrultusunda Türkiye yönetimi tarafından çıkarılan 15 yasa, söz konusu dönemde ciddi eleştirilere neden olmuştur. İlgili Program çerçevesinde, şeker, tuz, doğalgaz ve tütün piyasasından devlet tekelleri kaldırılmış ve fabrikalar özelleştirilerek, ithal ürünlerin önü açılmıştır. Günümüzde ise doğalgaz ve petrolün en önemli ithalat ürünleri arasında yer alıyor olması dikkat çekicidir. Öte yandan, Türk Telekom özelleştirilmiş ve GSM şirketleri yabancıların eline geçmiştir. Bu bağlamda her devlet için stratejik öneme sahip olan iletişim ağının yabancıların eline geçmesi, devletin güvenliği açısından risk unsuru taşımaktadır.

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara temelde köklü değişimler ile başlamış, ancak 24 Ocak Kararları ve IMF ile imzalanan *stand-by anlaşması* çerçevesinde ortaya konulan kararlar ile Türkiye'nin *finansal kırılma düzeyi* artmıştır. Bu nedenle 1982 yılında Türkiye, liberalizasyon sonrası ilk finansal krizini yaşamıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 6). İzleyen süreçte Türkiye, dış borç stokunun arttığı her dönem sonrasında bir kriz ile karşı karşıya kalarak, dış kaynak bulmada zorluklar yaşamıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda ise Türkiye, iç kaynaklara başvurmakta ve iç kaynakların yetersiz kalması durumunda da IMF'nin bir takım şartlarını yerine getirerek, yeni bir stand-by anlaşması imzalar hale gelmiştir.

Birçok araştırmacı tarafından uluslararası kuruluşların, kurucu devletlerinin belirledikleri amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterdikleri yönündeki iddialar göz önüne alındığında, IMF'nin zaman içinde kazanmış olduğu yeni boyut oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan IMF'nin ABD güdümünde bir kurum olduğuna dair yaygın kanı ekseninde, ABD'nin dünyadaki hegemonyasını devam ettirebilmek amacıyla IMF aracılığıyla yardım–borç/kredi ilişkilerini kontrol ederek, siyasi iktidarını desteklediği düşünülebilir.

Ayrıca Türkiye'de son günlerde tartışma konusu olan, McKinsey danışmanlık şirketiyle yapılan denetim anlaşması da bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Borçlarının sürdürülebilirliği için sıcak para girişine gereksinim duyan Türkiye uluslararası güven sağlamak amacıyla böyle bir yaklaşım göstermiş ancak kamuoyunun baskısı sebebiyle anlaşma iptal edilmiştir. Bu durum, borç ilişkileriyle siyaset arasındaki bağlam açısından dikkate değerdir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, Türkiye’de dış borçlanmanın geçmişten günümüze gelişimi başta “siyasi”, “askeri” ve “ekonomik nedenler” olmak üzere birçok faktörden etkilendiği görülmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise dış kaynaklardan sağlanan kredilerin doğrudan Türkiye ekonomisi açısından üretim artışı sağlayacak alanlarda kullanılmamış olmasıdır. Bu durum sonucunda, dış kaynak kullanımı sürekli hale gelmekte ve ekonomide bir *borç sarmalı* oluşmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihsel gelişim sürecinde ülkelerarası ekonomik çıkarların önem kazanması, güçlü olan bir ülkenin askeri güç kullanmasına gerek kalmaksızın, diğer ülkelere kendi isteklerini yaptırabilecek düzeye erişmesinde etkili olmuştur. Silahlı müdahalelerin yerini, ekonomik müdahalelerin aldığı günümüz dünyasında, dış yardım ve borçlar önemli birer ekonomik müdahale aracı olarak kabul görmektedir.

Çalışma kapsamında Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüz Türkiye’sinin borçlan(dırıl)ma süreci ele alındığında, dış finansman kaynaklarının hangi amaçla kullanıldığı ve bu noktada borcun niteliği önem kazanmaktadır. Örneğin, kredi veren ülke, bağlı krediler aracılığıyla söz konusu krediyi kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde bir baskı ve güç aracı olarak kullanma imkanına erişmiş olmaktadır.

Dış yardımlar ve dış borçların bir iktidar aracı olarak kullanımına yönelik literatür incelendiğinde, daha önce yapılan çalışmalarda yardım/borç-kredi ilişkilerinin iktidar aracı olarak kullanılması, genellikle kapitalizmin doğası ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan çalışma, gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelere ya da uluslararası aktörlerden aldıkları yardımların ve kullandıkları kredilerin, batı ahlak anlayışının bir yansıması olan (tüketim toplumunun karakteristik özelliği olan) aşırı tüketim harcamaları yerine, katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik alanlarda yatırım amaçlı harcanması gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu bağlamda sorun borçlanmada değil, borcun niteliğinde aranmalıdır. Nitekim, tüketim amaçlı dış borç kullanımı, ülkelerin ekonomik bağımsızlıkları üzerinde kısıtlayıcı etki meydana getirirken, yatırım amaçlı, yani verimli alanlarda

kullanılmak üzere yapılan dış borçlanma, ekonomik anlamda bağımsızlığı arttırıcı etki meydana getirmektedir.

Öte yandan, dış yardım ve dış borçlar özü itibariyle bir iktidar aracı olarak kullanılmaya elverişli dış politika araçlarıdır. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelerin dikkat etmesi gereken nokta, -ekonomik ve askeri kaynaklar temelinde- sert güç kaynaklarının yanı sıra, diğer ülkelerin yumuşak güç saldırılarına maruz kalmamak adına yumuşak güç kaynaklarına da önem vermeleridir. Yumuşak güç uygulamaları sonucunda meydana gelmiş olması muhtemel bir kültürel olgu olarak ‘tüketim toplumu’, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Tüketim toplumunun demokratik yönetimi ekseninde, tüketimle mutlu olan bir toplumun yöneticileri, iktidarı ellerinde tutmak için tüketimin önünü açmak durumunda kalacaklardır. Sonunda bütçe açıklarının kronikleşmesiyle bir borç sarmalına girilecek ve siyasi bağımlılık başlayacaktır. Söz konusu problemler, yalnızca gelişmekte olan ülkeler için değil, gelişmiş ülkeler için de kaçınılmaz bir durumdur. Tek farkla ki, gelişmiş ülkeler problemlerini diğer ülkelere yansıtma gücüne sahip oldukları için, zayıf ülkeler savaşlar ve krizlerle güçlü ülkelerin problemlerini üstleneceklerdir. Tüketim toplumu temelli sosyo-ekonomik problemlere örnek olarak 2008 ABD Mortgage krizi örnek gösterilebileceği gibi, şu an Türkiye’nin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum da gösterilebilir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için dikkat edilmesi gereken en önemli husus, tüketime yönelik yardım ve borç kullanımıdır. Bu bağlamda üzerinde tartışılması gereken önemli konulardan biri de, yumuşak gücün iktisadi teorilerde de kullanılıyor olabileceğini düşündüren, Türkiye’nin de uygulayıcısı olduğu ‘tüketime dayalı büyüme modeli’ olabilir.

KAYNAKÇA

AÇBA, S. (1994), Devlet Borçlanması, Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon.

AKINCI, A., USTA, S. (2016), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 275-288.

AKKOR, M. (2017), “II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches*, 2, 1-17.

ALPTEKİN, V. (2009), “IMF İstikrar Programlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004)”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 478-482.

ARMİTAGE, R. L., NYE, J. (2007), “Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World”, 7, 1-15.

ASHLEY, R. K. (1984), “The Poverty of Neorealism”, *International Organization*, 38(2), 225-286.

AYDOĞAN, B. (2011), “Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi”, *Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası, Rapor No. 11-02*, 1-43.

BAHARÇİÇEK, A. (2000), “Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 271-279.

BALCI, A., YEŞİLTAŞ, M. (2005-2006), “Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(8), 167-198.

BERKES, N. (1964), *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, Yön Yayınları, No:1.

BOLLIER, D. (2003), “The Rise of Netpolitik How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy”, *The Aspen Institute, Washington*.

CANETTI, E. (2017), *Kitle ve İktidar*, (Çev. Gülşat Aygen), 8. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

CEYLAN, M. (1994), “5 Nisan Kararları ve Sendikaların Tutumları”, *Toplum ve Hekim*, 9(62), 12-13.

ÇAĞLAR, A. (2012), “Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç”, <www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf> (10.10.2017).

ÇELEBİ, A. K. (1998), Türkiye’ de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal–Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları, Emek Matbaacılık, Manisa.

ÇETİN, M., KÖK, R. (2015), Osmanlı Dış Borçlanmasının Hobson – Lenin Tezi Bağlamında Değerlendirilmesi, Akademik Bakış Dergisi, 51, 203-220.

DENİZ, Ö., İMAMOĞLU, H. V. (2016), “Sinop Kibrit Fabrikası”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı: 2, 99-110.

Development Initiatives, Global Humanitarian Assistance Report 2017.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, <www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011> (24.06.2018).

DOĞRUEL, F., DOĞRUEL, S. (2000), Osmanlı’dan Günümüze Tekel, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

DURSUN, H. (2006), “Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma”, Kamu-İş Dergisi, 8(4), 191-198.

ERDEM, M. (1996), Devlet Borçları, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

ERKAN, Ç., TUTAR, E., TUTAR, F., EREN, M. V. “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980–2012)”, in International Conference on Eurasian Economie, 312-318.

ERTEM, B. (2009), “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 377-397.

GÜRSOY, B. (1984), “100. Yüzyılda Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban’a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 17-59.

İNCE, M. (1996), Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.

İNCE, M. (2001), Devlet Borçları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara.

JABLONSKY, D. (1997), “National Power”, Parameters, 34-54.

KALATHİL, S. (2011), “China’s Soft Power in The Information Age: Think Again”, ISD Working Papers in New Diplomacy, 1-12.

KALYON, L. (2010), “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6(11), 7-26.

KARA, B. (2006), “Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 30(2), 149-162.

KARABIYIK, İ., UÇAR, M. (2010), “Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi”, Akademik İncelemeler Dergisi, 5(2), 38-58.

KARAMAN, S., YAVUZ, C. F. (2016), “Marshall Planı Türkiye Tarımının Gelişmesinde Nasıl Rol Oynamıştır?”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(1), 1-14.

KARLUK, R. (1997), Türkiye Ekonomisi, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yayınları, İstanbul.

KARLUK, S. R. (2010), “İç ve Dış Devlet Borçları” Türkiye Ekonomisi, (Ed. Metin Toprak, Nüvit Oktay), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2167, Eskişehir.

KAZGAN, G. (1988), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

KAWAI, M, TAKAGI, S. (2001), “Japan’s Official Development Assistance: Recent Issues and Future Directions”, Asia Program Working Paper, No: 97, 1-24.

KENNDY, P. (1996), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayını, Ankara.

KILIÇBAY, M. A. (1985), “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları*, Cilt: 2.

KLEIN, T. M. (1994), “External Debt Management An Introduction”, World Bank Technical Paper, Number: 245.

KOCAOĞLU, M. (1995), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, 195-210.

KODAMAN, B. (2007), “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1-24.

KOYUNCU, F. T., TEKELİ, S. (2010), “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123-130.

KÖK, R., ÇETİN, M. (2012), “Çevreleşme Sürecinde Yayılmacı Güçlerin Borç Yaratma Politikaları”, *Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu UEK-TEK*.

LAZZARATO, M. (2015), *Borçla Yönetmek*, (Çev. Ş. Çiltaş), Otonom Yayıncılık, İstanbul.

LEE, G. (2009), “A Theory of Soft Power and Korea’s Soft Power Strategy”, *Korean Journal of Defense Analysis*, 21(2).

LEİCHT, J., Schwarz, P. (2003), “Turkish Parliament Votes Down US War Plans”, World Socialist, <www.wsws.org/en/articles/2003/03/turkm04.html> (06.03.2018).

MİYNAT, M. (2004), Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye), Odak Yayınevi, Ankara.

NOYA, J. (2005), “The Symbolic Power of Nations”, Working Paper (WP), 35/2005, 1-18.

NYE, J. S. (2004), Soft Power: The Means to Succeed in World Politics (Kew York: Public Affairs).

NYE, J. S., “Gücün Geleceği”, <www.ozetkitap.com/kitaplar/gucun_gelecegi.pdf> (19.11.2017).

OECD (1988), External Debt: Definition, Coverage and Methodology, A

Report by an International Working Group on External Debt Statistics of: The World Bank International Monetary Fund Bank for International Settlements Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris: The World Bank, Washington.

OECD (2008), The Paris Declaration on Aid Effectiveness and the Accra Agenda for Action 2005/2008, Paris.

ÖKTE, S., “Ana Hatlarıyla Türkiye-IMF İlişkileri”, <www.academia.edu/12777954/Ana_Hatlar%C4%B1yla_T%C3%BCrkiyeIMF_%C4%B0li%C5%9Fkileri> (23.06.2018).

ÖZKAN, İ. Ö. (2013), “Küreselleşme, Finansal Serbestleşme ve Tobin Vergisi”, <ibrahimozgunozkan.blogspot.com.tr/2013/09/kuresellesme-finansal-serbestlesme-ve.html> (01.05.2018).

ÖZTÜRK, S., ÖZYAKIŞIR, D. (2005), “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi”, *Mevzuat Dergisi*, 94.

PAMUK, Ş. (1984), “The Ottoman Empire in the “Great Depression” of 1873-1896”, *The Journal of Economic History*, 44(1), 107-118.

PAMUK, Ş. (2018), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

PERKİNS, J. (2015), *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, (Çev. Murat Kayı), April Yayıncılık, İstanbul.

Pınar, L. (2017), “Amerika Birleşik Devletleri’nin Yumuşak Gücü ve Hollywood”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 253-274.

RUSSELL, B. (1976), *İktidar*, 2. Baskı, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul.

RUSSELL, B. (1990), *İktidar*, (Çev. Mete Ergin), 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

SANDIKLI, A. (2014), “Yumuşak Güç Savaşları”, www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-201409106guvenlik-11.pdf (08.12.2017).

SEYİDOĞLU, H. (2007), *Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, No: 20, 16. Baskı, İstanbul.

ŞEKER, M. (2006), “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 3(3), 73-92.

TAŞ, M. (2004), “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, *Mevzuat Dergisi*, 76.

TCMB, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, <
www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-
cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE
-26640b7b-9641 4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF> (24.06.2018).

TEKİN, F. (1988), Uluslararası Maliye, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 261, Cilt: 1, Eskişehir.

TÖRE, N. (1982), “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü ile Türkiye Ekonomi Kurumu, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 513, Ankara.

TÖREN, Tolga. (2007), Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

TUNA, S. (2007), “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 7(13), 86-121.

TURAN, Z. (2011), “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), 56-80.

TÜFEKÇİ, Ö. (2016), “Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar”, Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar, (Ed. Erman Akıllı), Nobel Yayıncılık, Ankara, 101-119.

TÜLEYKAN, H., BAYRAMOĞLU, S. (2016), “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, The Journal of Academic Social Science Studies, 44, 401-420.

YILDIRIM, İ. (2002), “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 311-324.